

Papers Produced from PhD Theses Presented at
Institute of Science and Technology, Yıldız Technical University
Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü
Doktora Tezlerinden Üretilmiş Yayınlar

Sigma 4
12-21,
2012

Araştırma Makalesi / Research Article

NESNE MERKEZLİ KORUMA BİLGİSİNE FARKLI YAKLAŞIMLAR: KENTSEL ARKEOLOJİK BİRİNCİ ARAŞTIRMA

Senem DOYDUK^{*1}, Cengiz CAN²

¹Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, Yıldız- STANBUL

²Yıldız Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Yıldız- STANBUL

Gelişim /Received: 12.05.2011 Kabul/Accepted: 22.05.2012

ÖZET

Kentsel yapılaşma olgusu kentin tüm bölgelerinde gerçekleşmektedir, kentsel arkeolojik yapılaşma, zemin altındaki birikimle ilişkilidir. Kentsel boşluklar da bu yapılaşma ortamına ulaşma potansiyeli taşıyan kent mekanlarıdır. Kentsel yapılaşma ve kentsel boşlukların korunması konuları, yalnızca koruma pratiğinin değil, korumanın düşünsel altyapısının da çalışılmasına dahildir. Koruma söyleminin nesne merkezli bir anlayışa sahip olduğu varsayımı ile bu anlayışın neden olduğu koruma sorunları, makalenin temel problemini oluşturmaktadır. Makale kapsamında; korumada değerlendirilen tolerans, nesnelere ilişkin korunma, koruma aracılığıyla bilginin üretilmesi, korumanın toplumsal uzlaşmaya dayandırılması gibi konular araştırılmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Kentsel arkeoloji, koruma, yapılaşma, kentsel boşluk.

DIFFERENT APPROACHES TO THE OBJECT ORIENTED CONSERVATION KNOWLEDGE: AN URBAN ARCHAEOLOGICAL RESEARCH

ABSTRACT

The urban accumulation in all areas of the city is conducted as a case even though the archaeological urban agglomeration is associated with accumulation of ground below. Urban spaces, these clutter environments are urban spaces which have the potential to be reached. The preservation of the urban accumulation of urban space is not only for conservation practices, but also about the preservation of the intellectual infrastructure of subjects is included in the study. The object of preservation discourse has an object-centered approach with the assumption that preservation problems are caused by this approach, the article constitutes a fundamental problem. Articles within the scope of protection granted to the tolerance of difference, the relationship between objects conservation, protection through the production of information, such as protection of the social issues are being investigated based on consensus.

Keywords: Urban archaeology, conservation, accumulation, urban open space.

1. GİRİŞ

Koruma disiplininde; nesne korumasının, birikimin korunmasından daha fazla önem kazandığı bir durum ile karşılaşılır. Bu çalışmada, nesneye odaklanmayı bir problem olarak ele alır ve kentsel boşlukta ve zemin altında gerçekleşen yapılaşmanın korunması konularını araştırır. Yapılaşmayı korumanın anlamı; kent tarihinde, toplumsal ve kültürel yapılaşmaya ait bilgileri birikiminde,

* Corresponding Author/Sorumlu Yazar: e-mail/e-ileti: senemdoyduk@hotmail.com, tel: (536) 640 42 94

kentsel belleğin oluşumuna sağlanan katkıda ara tırılabilir. Kentsel yapı ılmanın korunması ve yapı ılmaya bir koruma değeri atfedilmesi konuları, yapı ılma ile ilgili kilendirilen kavramların anlamlarının ara tırılması ile yapılabilir. Bu üç kavram: arkeoloji, nesne ve bo luktur.

Temsil gücü nesneye göre daha zayıf olan kentsel bo lu un korunması, koruma söylemindeki kavramları ço altma ve dönü türme potansiyelini taşıyan bir konudur. Bu noktada geliştirilen kavram ve ço altılan cevapların koruma söylemindeki yerine de inilebilir. Korumanın ilgi alanına dahil olan nesnelerin sayısındaki artışla, koruma söyleminin sınırları genişlemiştir. Kentsel arkeolojik katmanın korunması, katmanlı oluşumun yapı ılma olgusunun ve katmandaki nesnelerin bir aradallıkla korunmasını içermektedir.

2. NESNENİN KORUMADAKİ MERKEZ KONUMU

Çalışmada kentsel çevre, fiziksel ve sosyal yapı ılmaların-birikimlerin-toplanmaların (accumulation) ürünü olarak tarif edilmektedir. Sözü edilen birikme sürecine yüklenen anlam farkları, çalışmada katmanlı oluşum ve yapı ılma kavramları arasındaki farkların belirtilmesini gerekli kılmıştır. Zemin altındaki fiziksel birikim sürecini ifade eden katmanlı oluşum ve yapı ılma kavramları arasındaki anlam farkları, bu sürecin okunma biçimiyle ortaya konabilir. Bu durumda yapılan müdahale, yapı ılma sürecinin ola an bir aşaması olarak değerlendirilebilir. Kentsel yapı ılmanın korunması konusu, geçmişe ait birikimin-yapı ılmanın sürmesi beklentisini içerir. Süreklilikler ve de iimler aracılığıyla gerçekleşen kente ait birikimi anlama kanallarından biri de koruma disiplininin dü ünsel altyapısıdır. Bu çalışmada, mevcut koruma disiplinine ait dü ünsel altyapının, nesnelere (ve nesnelerin yakın çevrelerini) korumaya odaklanılması varsayımıyla, kentsel korumada (ve kente ait birikimin korunmasında) yetersiz kaldığı savunulmaktadır. Çalışmada, kentsel çevredeki yapı ılmaya ilişkin kilendirilerek araçsallaştırılan kavramlar; arkeoloji, nesne ve kentsel bo luk olarak sıralanabilir.

2.1. Arkeoloji

Bu çalışmada bir ara tırma yöntemi olarak arkeoloji disiplinine, kentin zeminaltı ve zeminindeki yapı ılmanın ara tırılması konuları ile ilgili olarak yer verilmektedir. Kentsel yapı ılmanın korunması konusu, kentsel arkeoloji kapsamında bir problem alanını oluştururken, bu yapı ılmanın koruma altına alınması kabuk olarak müze mekanının ara tırılması ve yapı ılma olgusunun hatırlama eylemindeki toplumsal rolü gibi konular da koruma disiplini kapsamında ara tırılabilir. Arkeoloji disiplini maddi buluntulara ulaşma aracılığıyla bilgi toplamaya odaklanır. Nesne üzerinden bilgi elde edilmesinin yanı sıra, fiziksel yapılanmadaki kronolojinin aydınlatılması ve en erken tarihli katmanlara ulaşılması da arkeolojinin hedefleri arasındadır. Arkeoloji disiplini aracılığıyla gömülü eylemlere ulaşılmasının ardından, buluntuların incelenmesi ve yorumlanması yoluyla, geçmiş toplulukların yaşam biçimlerine ait bilgi dönü türülebilir kılınmıştır. Arkeoloji, sözü edilen bilgi üretme ve bilgiyi dönü türme prosedürünü ulaştırması nesnelere üzerinden gerçekleşmektedir için, bir nesne bilimi olarak adlandırılmaktadır (Schnapp, 2001, s. 54). Kentsel Arkeoloji: Kentsel arkeoloji, arkeolojik kazıda bulunan nesnelerin analiz edilmesi ve korunması sorunlarının yanı sıra, elde edilen arkeolojik bilginin kent yaşamı ve bilgisi ile bütünleştirilmesi hedefini de taşır. Kentsel arkeolojinin kent tarihi çalışmalarındaki rolü; yazılı dokümandan elde edilen bilgiye katkı sağlamak, katmanlardaki yapı ılmadan elde edilecek bilgileri toplamak ve bu bilgiler üzerinden tıpkı yazılı belgede yapıldığı gibi yeni tarihler yazılması olarak değerlendirilebilir. Kent içerisindeki arkeolojik kalıntılarla büyük çaplı imar projeleri kapsamında karşılaşılması yaygındır. Veri tabanı bulunmadığı için kentsel arkeolojik varlıklar ile ilgili imar çalışmaları sırasında, rastlantısal olarak karşılaşılması mümkündür.

2.1.1. Katmanlar ve Yıllama Kavramları

Kentsel arkeolojik korumanın temel sunum ögesini oluşturan kentsel katmanların içeriğinin araştırılmasından önce katmanlar, yıllama, bir aradalık ve bağımlılık kavramları ele alınacaktır. Diğer bir deyişle, kentsel yıllama süreci salt dikey ya da yatay bir çizgisellik üzerinden aktarılamaz. Çok doğrultulu, karmaşık ve rastlantısal bir nitelik sergileyen yıllamanın diğer bir biçimsel özelliği ise materyal olarak geçirgen olmayıdır. Bunun gerçekleştirilebileceği ortam elbette kentsel arkeolojik kazılardır. Katmanlar içeriğinin ve oluşum eklinin, kentsel arkeoloji disiplini içinde ele alınırken bakılacak olursa, kullanılan kavramlardaki çeşitlilik dikkat çekicidir.

Görüldüğü gibi katman içeriğindeki rastlantısal birikimin oluşumu, kalıntı veya buluntuların ancak toprak katmanında yer alması yolu ile gerçekleştirilebilmektedir.

2.1.2. Kentsel Yıllamanın Korunması Problemi

Kent içerisinde dokunulmaması ve müdahale edilmemesi gerektiği düşünülen, bir anlamda kutsallaştırılmış alanları oluşturduğundan, kentsel yıllama ortamlarıyla, çoğunlukla imar etkinlikleri sırasındaki kazılarda karşılaşılır. Kentsel arkeolojik kazılarda yapılacak müdahalenin minimum düzeyi de kazıdan üretilecek bilgi ile belirlenebilir. Arkeolojinin birikimle ilgilenen bir disiplin olduğu ve bu birikimin sonlanmadığına da değinmek gerekir. Araştırma amacıyla zemin altındaki arkeolojik birikimin açılmasına tereddütle yaklaşıldığında, kente ait arkeolojik bilginin ortaya çıkması, gelişen tekniklerle korunması, sergilenmesi ve kamusal ya da dahil edilmesi imkanı yitirilmektedir.

Bağımlılık (cohesion) olgusunun anlamı; yapılar, birleşme, kohezyon, iç yapı bütünlüğü olarak açıklanabilir. Bu nedenle, arkeolojik buluntu ve kalıntıların bilgi üretmeksizin, zemin altındaki bütünden ayrı tırılmasının, kentsel yıllama ve bağımlılık özelliğini olumsuz yönde etkileyeceği öne sürülmektedir. Koruma disiplini; ölçek, eskilik gibi niteliklere göre derecelendirme ve sınıflandırma yolu ile ayrı türler yapılarak, ayrı türden sınıflar için farklı koruma ve müdahale kriterleri geliştirilir. Yıllama içeriğindeki nesnelere; taşınabilirlik, ölçek ya da tarihsellik gibi özelliklere dayandırılarak sınıflandırılması ve bu sınıflandırmaya göre koruma kararı alınması, içerikteki üç boyutlu ortamın bozulmasına, yıllama ve bağımlılık unsurlarının korunamamasına neden olacaktır.

Yıllamanın içeriğini oluşturulan nesnelere, bütünden ayrı tırılarak taşınmasının koruma açısından sebep olacağı olumsuzlukların açıklanmasının ardından bu bağlamda, yıllama bütününden belirli bir kesiti -katmanı- bir bütün olarak, tüm içeriği ile birlikte baka yere hareket ettirilerek korunması sorununa yer verilecektir. Bu koşullardan biri; öğelerden elde edilecek bilginin eksiksiz edinilmesi, kentsel arkeolojik veri tabanına katkısı sağlayacak hale getirilmesi iken, diğer deyişle; kentsel yıllama morfolojisinin ve bağımlılık özelliğinin korunması olarak ifade edilebilir. Bu noktada yıllama bütünü oluşturulan parçaların ayrı tırılarak dağıtılması ile yıllama bütününden oluşturulan katman kesitinin bir bütün olarak taşınması arasındaki farka değinmek gerekir. Koruma barışı, arkeolojik stoğunda yerinde, olduğu gibi bırakılması ile de il arkeolojik stoktan gerekli bilginin üretilip üretilmemesi ile ölçülebilir.

2.1.2.3. Kentsel Yıllamanın Korunmasında Müze Mekanı

Koruma olgusunun mekanla ilgili nesne merkezli koruma yapıları olarak tanımlanabilecek müzeler, içerisinde katmanların yer alması durumunda, yıllama sürecinin ve bağımlılık niteliğinin gözlemlenebildiği mekanlara dönüşür. Yeni nesnelere yer verilecek müze yapıları kapsamında, İstanbul'da bir örneğinin inşaat edilmesi beklenen, metro inşaatlarının hafriyat kazılarında ortaya çıkan arkeolojik katmanların değerlendirildiği yapı tipleri olarak müze-istasyonlara yer verilecektir. Müze yapılarının, geçmişin "ölümlü" yansıtıkları ve kültürel

kemikle menin belirtisi olarak ele tirildi i dü ünülecek olursa, müze-istasyon, dinamik yapısı ile di er müze yapılarından farklıla maktadır. A. Huyssen, müze yapı tipindeki de i imi: “Geçmi e ait nesne beğçili inden, fırtınadan korunaklı duvarlara sahip olmayan dı dünyaya açık engelsiz bir alan” sözleri ile tariflemektedir (Huyssen, 1999, s.35).

2.1.2.4. Hatırlama Eyleminde Kentsel Katmanın Kültürel-Toplumsal Rolü

Kentsel katmanın anlamlandırılması ve katmandan bilgi üretilmesi süreçlerinde önemli rol oynayan unsurlardan biri hatırlama eylemi bir di eri de bu eylemin kamusal alandaki yansımasına etki eden hafıza kavramıdır. Anların ve anların biriktirilerek korundu u ve aktarıldı ı kültürel hafızanın içeri i, hafızanın olu masında algının ve ilginin rolü ile katmanın, hatırlama olanaklarına katkıları ara tılmaktadır. Kültürel hafızanın içeri i ve ne kadar süre ile muhafaza edildi i, bireylerin kapasite ya da yönelimlerinden çok, kültürel çevrenin ko ulları ile ili kilendirilmekte (Assmann, 2001, s. 24). Olu turulan bu tür bir kent hafızası da, güncel koruma paradigmalarna ait ipuçları verir. Algı ve ilginin rolü, hafızanın kültürel yapılanmayla kurdu u ili kide belirleyicidir. Hafızanın algı sürecine ba lı oldu u, algının da, bilgiyi ö renme eklinden ve gelecekte o bilgiyi yeniden kurma-kavrama yetisinden etkilendi i belirtilmektedir (Thompson, 1999, s. 98). Algı süreci kadar ilginin süreklili i de hatırlamayı aktifle tiren önemli bir etken olarak ortaya çıkmaktadır.

Hafızanın katmanla ili kisi ve katmanın özneler üzerinde yarataca ı etki, di er koruma nesnelere yarataca ı etkiden oldukça farklıdır. Korumada benzerleriyle sınıflandırma ve bu yöntemle bir koruma stratejisi geli tirme uygulaması yaygınken, yakın geçmi te ortaya çıkan bu kalıntılar için alınacak koruma-sergileme-sunum içeri ine ait kararların, bu prati in yeni deneyimlemeleri içerdi i göz önünde bulundurularak alınması gerekir. Kentsel arkeolojik katmanlar, kent tarihi için birer zenginlik i aretidir. Bütüncül hafıza ile bir aradalı a vurgu yapılırken, analitik hafızanın da çoklu okumalara, ili kilendirmelere dolayısıyla analizlere imkan verdi i ortama dikkat çekilmektedir. Kentsel katmanların segilenecek korunmasında, orijinal yı lma sürecinin yitirilmemesi -hatta öne çıkarılması- için, katmanı olu turan nesnelere ikincille tirilmesi yakla ımına daha önce de inilmi ti. Yı lma; kentsel arkeolojik koruma sorunsalı olarak incelenirken nesne; koruma disiplini içerisindeki merkezi konumu kapsamında ara tılmaktadır.

2.2. Nesne: Koruma Disiplininin Odak Noktası

Mevcut koruma söyleminin nesne merkezli olması, çalı mada temel problem olarak ele alınmakta. Bir ba ka deyi le, koruma veya yenileme müdahalelerin temsili, nesnelere gerçekte en de i iklik üzerinden de erlendirilmektedir. Nesnelere sahip oldu u temsil ve imgeleme gücü, nesneyi, nesne olmayana kar ı avantajlı ve baskın bir konuma getirir. Problemlerle tirilen bu kentsel algının merkezini de sözü edilen koruma nesnesi olu turur.

2.2.1. Nesne

Belirli bir a ırlı ı ve hacmi olan her türlü cansız varlık olarak tanımlanan nesne, çalı mada; her türlü maddi kalıntı, buluntu, yapı, yapı parçası yerine kullanılmı tır. Bu noktada nesne ile tanımlanan içerik incelenmekte. Arkeoloji ve koruma disiplinlerinin konusunu olu turan nesnelere, hangi artlarda birer koruma nesnesine dönü tü üne de inmeden önce, söz konusu nesnelere içeri ine yer verilebilir. Bu tutum, yı lma ortamının ve ba la ıklık olgusunun korunmasında kayıplara neden olabilir. C. Binan, küçük objeler ile yapılar için alınan koruma kararlarındaki farklıla mayı, müzedeki nesneden (örne in vazodan) farklı olarak kentteki nesnelere (örne in yapıların) topluma ait ekonomik ve sosyal yapısı, de i imi ve dinami iyle olan ba lantısı temelinde gerekçelendirmi tir (Binan, 1999, s. 7). Koruma alanında nesnelere

sınıflandırılması, farklı parametrelere temellenerek gerçekleşmekteyken, ölçek merkezli sınıflandırma, yı lmanın korunması konusunda uygulanması sorunlu bir yöntemdir. Farklı ölçek ve kategorilerdeki çok sayıdaki nesnenin koruma alanındaki varlıkları, disiplini sınıflandırma yöntemine yöneltmi tir. Bu konu kanun ve tüzüklerin incelendi i 3. bölümde tartı ılacaksa da, bu tespate örnek olacak birkaç saptamaya de inilebilir. S. Vinas'ın konu hakkındaki u de erlendirmesi, koruma alanında nesne-çevre kar ıla tırmasını ortaya koymak için alıntılama de er görülmü tür: “Koruma alanında nesnelere yüklenen de erin çevre faktöründen yüksek oldu u söylenmeli, ancak korumanın nesne ile olan ili kisi söz konusu oldu unda, nesneyi korumanın yalnız bir araç oldu u, amacın nesnelere anlamlarını muhafaza etmek ve güçlendirmek oldu u vurgulanmalıdır.” (Vinas, 2005, s. 213). Bu hedef do rultusunda bo luk ve yı lma gibi nesne olmayan unsurların da koruma etkinli inde yer alması için -nesne merkezli olmayan- dü ünsel altyapının olu ması ve geli tirilmesi gerekir. Daha önce de de inildi i gibi nesnelere yüklenen de er ile koruma nesneleri ortaya çıkar. Nesnenin koruma alanında buldu u de er, koruma nesneleri ba lı ı altında ara tırılacaktır.

2.2.2. Koruma Nesnesi

Koruma alanının konusu olan tüm nesnelere birer koruma nesnesidir. Bu noktada arkeolojik nesne tanımına yüklenen dönemsel sınırlandırmalara de inmek yerinde olacaktır. Arkeolojik nesne için yapılan; “...günümüze ula mamı uygarlık ve kültürlerle tanıklıkları ile arkeolojik bilginin artmasına fayda sa layan nesnelere...” (Bradley & Creagh, 2006) tanımındaki dönemsel referans dikkat çekicidir. Daha açık bir deyi le, arkeolojik yı lma içeri indeki her arkeolojik nesne, çalı ma, ta ıdı ı bu de erle bir koruma nesnesi olarak ele alınmaktadır.

Koruma de eri atfedilen her bir nesne koruma nesnesi olarak erlendirilirken, arkeolojik nesne niteli i de ait oldu u döneme de il, çalı ma kapsamında, yı lma olusunun bir parçası olu una dayandırılmaktadır. Sözü edilen bu uzla ı, nesneye atfedilen de eri belirleyen en önemli unsurlardan biridir. Koruma nesnesinin; üzerinden tekrar bilgi edinilebilmesi ve çoklu okumaların yapılabilmesi için, gelecekte varlı mını sürdürmesi gerekir. Bu noktada, nesnelere yüklenen de er ve de er türlerine yer verilecektir.

De er: “Koruma de eri” çözümlemesi için öncelikle de er kavramı ara tırılacaktır. Örne in ölçe ine göre sınıflandırılan (1. veya 2. sınıfa dahil edilen) koruma nesneleri, ait oldukları sınıfa göre koruma müdahaleleri ile kar ı kar ıya kalır. Sınıflandırma i leminde nesnelere yüklenen koruma de erleri arasında olan “anlam de eri”, bir nesnenin koruma nesnesi olarak nitelendirilmesinde sa lanacak uzla ı ortamının belirleyici özelli i olarak tariflenebilir. Uzla mın temelinde ise üzerinde uzla ı lacak nesneye verilen anlam de eri yatmaktadır.

Anlam de eri: S. Vinas, koruma nesnesinin anlamını belirtirken, a a ıdaki özelliklerin tümünün ya da birkaçının bulunmasının o nesneyi bir koruma nesnesi haline getirmeyebilece ine de de inerek, koruma nesnesine ait özellikleri sıralamı tür:

a. Kültürel anlam b. deolojik anlam c. Duygusal anlam (Vinas, 2005, s.51).

Ki isel seçimlerle olu turulan koruma nesneleri, ola an nesnelere duygusal anlam de eri yüklenmesi sürecinin ürünleridir.

S. Michalski'nin koruma nesnesine ait de er tablosunda her bir aks üç ana temadan birini temsil etmektedir: Bilimsel-Özel-Sosyal De er S. Michalski'nin bilimsel-özel-sosyal de erler olarak üç sınıfa ayırdı ı koruma de erlerinin yanı sıra di er koruma de erlerinden özgünlük ve tarihsellik de erlerine de yer verilecektir.

Özgünlük de eri: Nesneye ait özgünlük de erinin ara tırılmasında, özgünlük kavramı ile öde lik kavramının kar ıla tırılması yolu izlenecektir. Nesneye ait özgünlük de eri, yaratıcı süreç içerisinde olu turulan biçimsel farklılıklara ve bu farklılıkların tarihsel akı içerisinde korunma gerekçelerine kar ılıklı gelir (Jokilehto, 2008, s. 296). Koruma nesnesinin özgünlü ü, kendi varolu anından ba layıp, kendi özülüyle varlık sürdürdü ü tarih boyunca tanıklık etti i

her şeyin özü olarak da tanımlanabilir. Dolayısıyla nesneye ait özgünlük de erinin tarihsellik de eri ile iç içe oldu u söylenebilir.

Tarihsellik de eri: Nesnelerin ilk varolu larından itibaren, geçen zaman içerisinde edindikleri birikmişlik, tarihsellik de erinin niteliklerinden biridir. Bu bağlamda nesnelere; eskilikleri oranında koruma disiplini içerisindeki varlıklarını peki tirdikleri söylenebilir. Tarihsellik de eri; koruma nesnelere arasında öncelikli bir koruma kriteri olmakla birlikte, koruma nesnesi olması için tek başına yeterli niteli i oluşturmaz. Korumanın odaklandığı nesneye ait de er türlerinin ardından koruma tarihi ve dü üncesinde nesnenin ele alınması araştırılacaktır.

2.2.3. Koruma Tarihi ve Felsefesinde Nesne

Yukarıda yer verilen koruma de erlerine ve nesnelerin eskime hızlarına odaklanılarak, nesnenin merkezi konumu, bu kez koruma teorileri kapsamında araştırılmaktadır. Estetik niteli e ve malzemenin maddesel yapısına odaklanan iki ayrı teoriye de inilmesinin ardından; bir önceki bölümde yer verilen koruma nesnesine yüklenen koruma de erleri üzerinden geliştirilen koruma ilkelerine yer verilecektir. Koruma, nesneye yüklenen de erlerle oldu u kadar, nesnenin malzemesinde gerçekleşen *eskime hızı* ile de ili kildir. 1900'li yılların ortalarında olduğu an, odaklandıkları koruma de erleri açısından farklılıklar içeren koruma teorileri, klasik ve bütüncül çözümlenmeleri içerir.

Estetik Koruma Teorisi: Bu koruma teorisi, estetik bütünlük arayışına vurgu yapar. Nesnenin tarihe tanıklık ettiği sürecin izleri korunmadan, estetik kaygı ile yapılan ayıklama, stil birli i yaklaşımdaki tek dönem hiyerarşisi yaklaşımla benzerlikler taşır. Koruma tarihinde, korumanın estetik kavram ile ilgili kişisel anıtsal yapılarıdaki deneyimle bağlanmıştır. Korumanın tarihsel süreci içerisinde yer alan estetik koruma teorisinin ardından, korumanın bilimsel tekniklerine, laboratuvar deneylerine ve kimyasal ara tırmalara vurgu yapan bilimsel koruma teorisine de inilebilir.

Bilimsel Koruma Teorisi: *C. Boito, L. Beltrami* gibi koruma teorisyenleri tarafından geliştirilen bilimsel koruma, fikirlere de il, materyel ve nesneye ait fiziksel eskime etkilerine odaklanmıştır. Bilimsel koruma teorisiylemlerinden *C. Boito*, korumanın felsefi sorunlarını ikincille tirmekle ele tirilse de, koruma ilkelerini objektif ve bilimsel araçlarla ortaya koyan ilk korumacılarından biri olması ile koruma tarihinde önemli bir yere sahiptir. 1800'li yılların sonlarında talya'da gerçekleşen onarımlar, adı geçen teorisyenler tarafından ele tirlenmiştir. *C. Boito*'nun uyguladığı koruma yöntemlerini geli tiren ve bunları modernle tiren de *G. Giovannoni* olmuştur (*Vinas, 2005*). Bilimsel koruma teorisinin önceli i, nesne malzemesinin doğal yapısına verdiği i (*Vinas, 2005, s.90*) daha önce belirtilmiştir. Bu ilke, çağdaş koruma teorisinin de öncelikli ilkesini oluşturur. Kişisel tercihlere yer verilmemesi önemli bir koruma ilkesi olsa da çağdaş koruma yöntem ve tekniklerinin, geleneksel ve bilimsel olmayan tekniklerden türetilerek oluşturuldu unu vurgulamak yerinde olacaktır.

2.3. Kentsel Bo luk: Koruma Disiplininde Dışlanmış Bir Alan

Çalışma kapsamında kentsel bo luk, nesneden bağımsız olarak bir koruma varlığı olarak de erlendirilmektedir. Geçmişten gelen ritüeller, gelenekselle en pratikler ve nesnelere aracılı i ile sağlanan aidiyet duygusu, bo luktaki gündelik hayata dahil olur. Bo luk, kentsel mekanda bir eksiklik, doldurulması gereken bir açıklık de ildir. Kente ait bilgilerin birikti i bu bo luklar, arkeolojik izler aracılı i ile kişisel ilele erek buldukları kentsel alanın tarihini saklarlar. Tarihi çevrede yer alan kentsel bo lukların, koruma alanında de erlenirilmesi bazı güçlükleri barındırır. Bunun başlıca nedenleri u noktalarda aranabilir:

Sınırları olmayan ve temsil edilemeyen bo lukta, koruma disiplini, nesnenin korunmasında kullanılan analiz araçlarını da kaybetmiş durumdadır. Korumanın kuramsal

altyapısında, yasal çerçevede ve koruma uygulamalarında birer problem alanı olu turan yı lma olgusunun ve kentsel bo lu un koruması, koruma konusu için, yeni dinamikler ta ryan potansiyel çalı ma alanlarını olu turur. Kentteki dinamik kullanımı dü ünüldü ünde, bo luk sürekli yenilenen ve yinelenen yapısı ile kesintisiz de i im ve dönü üm platformudur. Birikim için zamana ihtiyaç duyuldu u gibi yok olu için de tarihsel sürece gereksinim vardır. Koruma söylemindeki, tarihsel çevrenin nesnelere ve nesnelere yakın çevrelerinden olu tu u görü ünün, bo luk ve yı lma olgularının korunamamasına neden oldu u, çalı ma geli tirilen argümanların ba nda yer alır. Bu nedenle bir sonraki bölümde, koruma kanunu ve tüzükleri; arkeoloji, nesne ve bo luk kavramları üzerinden de erlendirilecektir.

3. KENTSEL YI ILMANIN KORUMA KANUNU ve TÜZÜKLER NDE ARA TIRILMASI

Çalı ma kapsamında yı lma olgusu; bir problem olarak ele alınan korumanın nesne merkezli pozisyonuna, alternatif bir kavram olarak önerilmektedir. 1900'lü yıllardan günümüze kadar geçen süreçte gerçekte en koruma konferansları arasından, yı lma olgusu ile ili kilendirilen kavramlarla ilgili karar alınan toplantılar incelenmek üzere seçilmi tir. Arkeoloji kavramı, arkeolojik tanımlama ve koruma tekniklerinin belirlendi i "1904 Madrid" ve "1931 Atina Konferansları" çerçevesinde ara tılmaktadır. Bu tartı maların ardından "1964 Venedik Tüzü ü" ile kentsel bo lukları içeren tarihsel çevrenin günümüzdeki algılanı biçiminin ipuçları belirir.

3.1. Arkeoloji

Ulusal ve uluslararası koruma konferanslarındaki koruma kararlarına yer veren çok sayıda çalı ma bulunmaktadır. Arkeoloji kavramının uluslararası koruma toplantılarındaki yeri Madrid ve Atina toplantıları aracılı ıyla, ulusal arkeolojik koruma kararları ise "Arkeolojik Sitlerin Koruma ve Kullanma Ko ulları lke Kararı" çerçevesinde ara tılmaktadır.

3.1.1. Arkeolojik Tanımlamalar ve Koruma Teknikleri: 1904 Madrid-1931 Atina Konferansları

Bu bölümde, uluslararası tüzüklerde arkeoloji tanımının ve arkeolojik koruma tekniklerinin geli iminin ortaya konması amacıyla 1900'lerin ilk yıllarında gerçekte tirilen iki mimarlık konferansına yer verilmi tir. 1904 Madrid ve 1931 Atina Konferansları, arkeoloji tanımının, içeri indeki farklıla manın gözlenebilmesi ve her iki konferansta yer alan arkeolojik koruma yakla ımlarının günümüzle olan benzerliklerinin ortaya konmasına olanak vermeleri nedeniyle incelenmeye de er görülmü tür.

1931 "Atina Konferansı" sonuç bildirgesinde ise arkeoloji ile ilgili kararlar, "Koruma Tekni i" ba lı ı altında korumanın teknolojik boyutu kapsamında ele alınmı tır (Erder, 2007, s. 231-235). *Gömme* i lemeden önce kalıntıların kayıt altına alınması ile arkeolojik bilginin kaydedilmesinin önemsendi i gözlenmekle birlikte, bu konferans kararının, kalıntıların gömülmesiyle bilginin tekrar üretimini engellenmesine neden oldu u söylenebilir.

3.1.2. Arkeolojik Bilgi: 1990 Arkeolojik Mirasın Korunması Tüzü ü

ICOMOS komitelerinden "Arkeolojik Miras Yönetimi Uluslararası Komitesi" (ICAHM) tarafından hazırlanıp, sviçre'nin Lozan kentinde toplanan ICOMOS Genel Kurulu tarafından onaylanan tüzük, geni kapsamlı bir arkeoloji tanımı içerir. Arkeolojik mirası koruma nedenleri ve koruma önlemleri arkeolojik mirastan edinilecek bilgi ile ili kilendirilmi tir (www.kultur.gov.tr). Arkeolojik miras, tüzükte "geçmi teki insan etkinliklerinin temel belgesini olu turması niteli i" ile ele alınmı tır. Ancak geçmi e ait bu gelene in kazı pratiklerindeki etkisi azalmakla birlikte, halen sürmektedir. Tüzü ün 4. maddesindeki koruma önlemlerinde, alınacak

tedbirlerin belirlenmesi için önerilerde bulunulmuştur. Bayındırlık projeleri 1990'lı yıllarda arkeolojik miras için bir tehlike olarak algılandığında günümüzde kent içerisindeki arkeolojik kalıntılara ulaşılan önemli bir araç bayındırlık projeleri oldu ve söylenebilir.

Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü'nde öncelikli tercih, anıtların yerinde korunması yönündedir. Arkeolojik mirası yerinde korumak amacıyla mirasa dokunmama yaklaşımı, arkeolojik kültür varlığından bilgi elde etme olasılığının ortadan kaldırılması anlamına da gelmektedir. Arkeolojik kalınlardan elde edilen bilginin aktarımı "Sunu, Bilgi, Yeniden Yapım" başlıklı 7. maddede ele alınmıştır. Sözü edilen yeniden inşaat teknikleri, bu kadar detaylı bir şekilde, ilk kez bu tüzükte vurgulanmaktadır. Çerçevesinden de anlaşılabilir gibi 1990 yılına ait "Arkeolojik Mirasın Korunması ve Yönetimi Tüzüğü" arkeolojik mirasla ilgili uzun yıllar bir kılavuz görevi görmüştür. Bir diğer deyişle arkeolojik bilginin önemi vurgulansa da, arkeolojik koruma ile ilgili öneri maddelerine gelindiğinde, bilginin kazıdan üretilebilirliği göz ardı edilmiştir.

3.1.3. Arkeolojik Sitlerin Sınıflandırılması

Türkiye'de kentsel çevreler, tıpkı nesnelere gibi derecelere ayrılarak sınıflandırılmakta ve bu sınıflandırmalar doğrultusunda koruma kararları alınmaktadır. Arkeolojik sitlere uygulanan sınıflandırma, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu tarafından, 05.11.1999 tarihli, 658 nolu ilke kararı ile belirlenen "Arkeolojik Sitlerin Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı" sınırlarında incelenmektedir. İlke kararında da belirtildiği gibi, Türkiye'deki "Arkeolojik Sit Alanı"na ait koruma ve kullanma koşulları 4 grupta ele alınmaktadır. Höyük ve tümülüslerin üzerinde yer alan kırsal yerleşmelere ait yapıların kaldırılmaları gerekliliği ilke kararında yer almazken, uygulamalarda kırsal yapı stoğunun kaldırılması kararları, ilgili koruma kurullarınca alınabilmektedir. Arkeolojik sit alanlarının dereceleri arttıkça müdahale izinlerinin sınırları da genişlemektedir. Yıllık arazi ile bilgi üretimi ve elde edilen bilginin koruma alanında birer koruma ölçütü olarak kullanımı da yine kentsel arkeolojik alanlarda gerçekleştirilmektedir.

İlke kararında envanter çalışmalarına yer verilirken, arkeolojik değerlerin eksiksiz envanterinin hazırlanmasına, bu envanter çalışması sonucunda hazırlanacak planlar onaylanmadan parsel ölçümlerinde uygulama yapılmamasına da değinilmiştir. Ayrıca 2. ve 3. derece sit alanlarında da bulunan malzeme teknik ve gabari uyum beklentisi kentsel arkeolojik sit alanları için de yinelenmiştir. İlke kararında, kentsel arkeolojik sit alanlarındaki mevcut yıkıntı temeller üzerine, orijinal yapıların tekrar inşaat edilebileceği belirtilmiştir. Ayrıca yeniden inşa edilen *yeni tarihi yapı*, eskilik niteliğinden kaçınılmaz olarak, dolayısıyla uygulama, yeni bir "eski yapı" inşaatını içerecektir. "Arkeolojik Sitlerin Koruma ve Kullanma Koşulları İlke Kararı" kentsel arkeolojik sit alanının tanımı, kullanım ve koruma koşullarıyla ilgili ilk ulusal yasa kararıdır. Alınan bu kararlardan bazı örneklerle "4. İstanbul Tarihi Yarımada Bölüklerinde Kentsel Yıllık Arazi Araştırılması" başlıklı bölümde yer verilecektir.

3.2. Nesne

Nesnelere ait koruma değerlerinden "özgünlük değeri", Nara'da gerçekleştirilen konferansın ana temasını oluşturmuştur. Konferans metnini incelemeye değeri kılan bir diğer unsur da, toplumların uzlaşımları sonucu uzun zaman dilimlerinde gerçekleştirilebilen geleneksel me-gündelik pratiğe dahil olma-geleneğin sürmesinin sağlanması gibi konulara konferans metni içeriğinde öneriler geliştirmeye yeteneğidir. Konferans içeriğindeki özgünlük değeri belirlemelerine yer vermeden önce; koruma alanının gelenek ve muhafazakarlık kavramları karşısındaki pozisyonel tutumuna kısaca değeri inilebilir. Geçmişin bugün ile uyum sağlanarak devam etmesi anlamına gelen gelenekçi tutum, koruma anlayışı ile örtüşür, ancak muhafazakar göndermeleri barındırmayan bir yaklaşımdır.

3.2.1. Nesne De erleri: 1994 Japonya Nara Özgünlük Konferansı

Nara Özgünlük Belgesi; UNESCO, ICOMOS ve ICCROM i birli i ile tüm ülkelerin kültürel ve toplumsal de erlerine saygılı bir özgünlük kavramının ortaya konması hedefi ile düzenlenmi tir (Erder, 1987). Nesneye ait özgünlük ve tarihsellik de erlerinin sürdürülmesinin de ancak koruma yolu ile gerçekle tirilebilece i belirtilmi tir. “2.2.2. Koruma Nesnesi” ba lı ı altında ara tırılan nesne de erlerinden anlam, özgünlük ve tarihsellik de erleri Nara Özgünlük Konferansı’nda üzerinde durulan de erler arasındadır. Çalı mada üzerinde durulan *yı ılma* olgusunun içinde yer alan *ba la ıklık de erine* kar ılıklı gelecek bir *anlama*, di er bir deyi le, nesnenin *konuulanmasının* nesneye affetti i de ere, belgede de inilmemi tir.

3.3. Bo luk: Bir De er Olarak Anıt Çevresi

1957 yılında Paris’te toplanan “I. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi”nde, “kent içerisinde tek anıt” kavramından “anıt olarak kent” kavramına do ru geçi - kent bütününe bir nesne olarak algılanı ı- gözlense de, anıtın çevresiyle birlikte ele alını ı 1964 Venedik Tüzü ü ile gerçekle mi tir (Erder, 2007, s. 240-243). Ancak tarihi çevre kaygısının resmi olarak bir tüzükte yer alması ve anıtın tek ba ına de il çevresi ile birlikte -anıtın tüm çevresiyle bir nesne olarak- de erlendirilmesi gereklili ini bu netlikte vurgulaması açısından ilk tüzük olma niteli i ta ımaktadır.

Daha sonraki yıllarda hazırlanan tüzük, anla ma ve kartalarda Venedik Tüzü ü’ne atıfta bulunmak bir gelenek haline almı , Venedik Tüzü ü koruma literatüründe adete bir kutsal metin ya da anayasa metni görevi görmü tür. Resmi olarak yasala masının ardından 1968 yılında, C. Erder’in Vakıflar Dergisi’nde yazdı ı bir makale ile de ulusal akademik bir metinde ilk kez incelenmi tir (Erder, 1968).

1964 Venedik Tüzü ü’nün ardından gerçekle tirilen di er toplantı ve yayınlanan tüzüklerde benzer uyarılara dikkat çekilmi ancak bu yayınlar Venedik Tüzü ü kadar yenilik içeren metinler olmamı tir. Ancak bu yakla ımların o dönemde bir sorun olarak algılanmamasının kendi dönemselleşme süreçleri içinde de erlendirilmesi, bo luk ve yı ılma olgusunun günümüzün kültürel ko ullarında sorunsalla maya ba ladı ı ifade edilebilir.

4. SONUÇ

Çalı ma kapsamında katmanın korunması; barındırdı ı yı ılma, yı ılmayı sa layan de i im ortamı ve katmandan elde edilecek bilgi ile ili kilendirilmektedir. Sonuç olarak yı ılma, bir koruma de eri olarak ele alınarak, kentsel bo luk ve katmanlarda olu an yı ılmaya ait bilgiler üzerinden ortaya konabilir. Yı ılma ve bo lu un korunması, kentsel mekanlarda geçen zamana ait izlerin gelece e aktarılmasını sa lar. Koruma argümanları arasında, *yı ılmanın* korunması, *kentsel bo lu un* (ve bo luktaki de i imin) korunması, koruma de erleri arasında *anlam de erinin* potansiyeli ve koruma nesnesinden üretilebilecek *bilgi* bu çalı manın ilgilendi i koruma konuları arasındadır.

Yı ılma ile ili kilendirilen kavramların tarihsel çevredeki somut kar ılıkları 4. bölümde, stanbul Tarihi Yarımada bo luklarında ara tırılmaktadır. Bu sayılan yasal, kartografik ve gözlemsel çalı malar ile yı ılma olgusunun çe itli tür ve boyutları incelenerek koruma açısından bu olgunun yeri ve önemi de erlendirilmi tir.

KAYNAKLAR / REFERENCES

- [1] Assmann, Jan, (2001), “Kültürel Bellek” (Çeviri: Ay e Tekin) Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- [2] Binan, Can, (1999), “Mimari Koruma Alanında Venedik Tüzüü’nden Günümüze Dünsel Gelişimin Uluslararası Evrim Süreci” Yıldız Teknik Üniversitesi Basım Yayın Merkezi, İstanbul.
- [3] Bradley, David & Creagh, Dudley (2006), “Physical Techniques in the Study of Art, Archaeology and Cultural Heritage” Elsevier Press, Amsterdam.
- [4] Erder, Cevat, (1968), Vakıflar Dergisi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- [5] Erder, Cevat, (1987), “Kültürel Varlıkların Korunmasında Bilim ve Teknoloji” Anadolu Dergisi 1978/1980 sayı: XXI (Akurgal’a Arma an Özel Sayısı) s. 113-119, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi, Ankara.
- [6] Erder, Cevat, (2007), “Tarihi Çevre Bilinci” ODTÜ Mimarlık Fakültesi Basım li i, Ankara.
- [7] Huyssen, Andreas, (1999), (Çeviri Kemal Atakay) “Alacakaranlık Anıları: Bellek Yitimi Kültüründe Zamanı Belirlemek” Metis Yayınları, İstanbul.
- [8] Jokilehto, Jukka, (2008), “A History of Architectural Conservation” Elsevier Press.
- [9] Schnapp, Alan, (2001), “Arkeolojinin Keşfi”, Cogito Dergisi, Yaz 2001 sayı 28 s.41-64.
- [10] Thompson, Paul, (1999), (Çeviri ehnaz Layıkel) “Geçmişin Sesi” Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- [11] Vinas, Salvador Munoz, (2005), “Contemporary Theory of Conservation” Elsevier Ltd., Burlington.
- [12] T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, <http://www.kultur.gov.tr> [Erişim Tarihi; 23 Mart 2011]